

"שבת זכור" הרב אברהם ריבלין-המשגיח

זכרון חיים למור מרן רה"י זצ"ל

א. זכירת עמלק בשבת

"עמלק" ו"זכירה" הם שני מושגים הכרוכים זה בזה. ההצמדה הזו בולטת הן בתורה שבכתב והן בתורה שבעל פה על שני פניה, הפן ההלכתי הנגלה, והפן המחשבתי הנסתר. בתורה שבכתב בסיום המפגש הראשון של ישראל ועמלק מוזכרות שתי זכירות "ויאמר ה' אל משה כתב זאת זכרון בספר, ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק"¹⁴⁷. מפגש זה "אשר קרך בדרך"¹⁴⁸ הוא הסיבה ל"מלחמה לה' בעמלק מדור דור"¹⁴⁹. מלחמה נצחית זו של ה' מחייבת גם אותנו, והחיוב בא לידי ביטוי בשלש מצוות, שתי מצוות עשה ואחת לא תעשה, שכולן סובבות על ציר הזכירה. "זכור את אשר עשה לך עמלק...תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח"¹⁵⁰. כך שמלבד המצוה למחות את זכר עמלק, יש גם מצוה לזכור את מעשה עמלק, ולאו על השכחה¹⁵¹. גם למוני המצוות שלא יחדו מצוה נפרדת לזכירת מעשה עמלק¹⁵² ברור שזכירה זו מהווה יסוד חשוב בקיום מצות מחיית עמלק¹⁵³. וכיצד היא הזכירה? הפוסקים מצטטים דברי הספרי: "זכור בפה, לא תשכח בלב"¹⁵⁴. פשוט לכאורה הוא, שהלאו של "לא תשכח" – בלב, הוא מצוה תמידית שאין לה זמן קבוע, אולם הזכירה בפה, הדבור במעשה הרשע של עמלק, מהו גדרו מבחינת הזמן? בספר החנוך כתב: "זאל הזכירה הזאת בלב ובפה לא ידענו בה זמן קבוע בשנה או ביום כמו שנצטוונו בזכירת יציאת מצרים"¹⁵⁵.

בראשונים מצאנו כמה שיטות בענין זה:

---

¹⁴⁷ שמות י"ז י"ד
¹⁴⁸ דברים כ"ה י"ח
¹⁴⁹ שמות י"ז ט"ז
¹⁵⁰ דברים כ"ה- י"ז, י"ט
¹⁵¹ רמב"ם הל' מלכים פ"ה ה"ה, וספר המצוות מ"ע קפח קפט, ומל"ת נט. וספר החינוך מצוה תר"ג, תר"ד, תר"ה.
¹⁵² בה"ג, והיראים והרס"ג מובאים באנצק' תלמודית כרך י"ב עמ' רי"ח.
¹⁵³ ע"ש הערה 21
¹⁵⁴ ספרי סוף פרשת כי תצא, ומובא ברמב"ם ובחנוך שם.
¹⁵⁵ חנוך מצוה תר"ג, ומענין שהחינוך מדבר גם על המצוה שבלב.

הרמב"ם כתב ביד החזקה: "ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו"¹⁵⁶, וכן כתב בספר המצוות: "שצונו לזכור מה שעשה עמלק בהקדמו להרע לנו, ולשנוא אותו בכל עת ועת"¹⁵⁷. ומדברי המנחת חנוך¹⁵⁸ שהשוה דברי רמב"ם אלו לדברי החנוך על שש מצוות תמידיות¹⁵⁹, משמע שהמצוה הזו חלה בכל רגע ממש, כמו המצוות התמידיות¹⁶⁰, כגון אמונה בה' אהבתו ויראתו. שיטה שניה היא שמצוות זכירת מעשה עמלק קיימת בכל יום ויום מחדש¹⁶¹. בהתאם לשיטה זו כתב השלי"ה שמצוה לומר בכל יום פרשת זכור¹⁶². וכך נדפס בסידורים שלנו בסוף התפילה לומר ע"פ המקובלים שש זכירות. וכן כתב במגן אברהם: "איתא בכוונות וביחודים: והזכירות הללו מצות עשה. לכן כשיאמר [בברכת אהבת עולם בק"ש של שחרית] 'ובנו בחרת' - יזכור מתן תורה, 'וקרבנתו' - יזכור מעמד הר סיני, 'לשמך הגדול' - מעשה עמלק, שאין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה זרעו של עמלק"¹⁶³.

שיטת החנוך עצמו ש"די לנו בזה לזכור הענין פעם אחת בשנה, או בשתי שנים או שלש"¹⁶⁴. והמנחת חנוך כתב על זה 'ומדברי הרב המחבר נראה דדי בפעם אחת כל ימיו'¹⁶⁵. אבל בהמשך דבריו כתב החנוך: 'ואולי נאמר כי מנהגן של ישראל בפרשת זכור לקרותה בשבת מיוחד בכל שנה ושנה תורה היא, ומפני מצוה זו הוא שקבעו כן'.

וזו שיטת הרבה מהראשונים שקיום מ"ע של זכר מעשה עמלק הוא בשבת זכור¹⁶⁶. ומה טעם זוכרים אחת לשנה? 'שכן מצינו לשכחה שבאה לאחר י"ב חודש'¹⁶⁷ כמו שידוע מחזקה על המת שמשכתח לאחר זמן זה. ועל החת"ס אמרו שבשנת העבור היה אכן מכוון לצאת יד"ח גם בקריאת התורה בפרשת כי תצא שכן היו י"ג חודשים בין שני שבתות הזכור¹⁶⁸.

כמובן שהשיטות הנ"ל לא בהכרח חלוקות אחת על רעותה, וברור שגם לשיטה שיוצאים ידי חובת המצוה בקריאת הפרשה פעם בחיים, הנה בקריאתה כל יום מקיימים את המצוה שוב ושוב. עכ"פ כאמור רוב הפוסקים נוטים לדעה שחייב מצותה של הזכירה פעם בשנה. וזה ששינו במשנה העוסקת בד' הפרשיות "בשנה - זכור"¹⁶⁹. ופירש רש"י: 'כדי שתקרא פרשת זכור בשבת הסמוכה לפורים לסמוך מחיית עמלק למחיית המן'¹⁷⁰. ולכאורה מדוע אי"כ לא נקרא את פרשת זכור בפורים עצמו? וכך שאל החנוך: "ודין היה

¹⁵⁶ הלכות מלכים פ"ה ה"ה.

¹⁵⁷ ספר המצוות מצוה קפ"ט.

¹⁵⁸ מצוה תר"ג.

¹⁵⁹ סוף האגרת בהקדמת ספר החנוך

¹⁶⁰ ואולי לפי דעה זו מ"ע של זכור אינה דוקא בפה אלא גם ובעיקר בלב.

¹⁶¹ ספר חרדים מ"ע בפה פ"ד.

¹⁶² שלי"ה תורה שבכתב, סוף פרשת כי-תצא.

¹⁶³ או"ח סי' ס' מגן אברהם סק"ב בשם האר"י.

¹⁶⁴ ספר החינוך מצוה תר"ג.

¹⁶⁵ מנחת חינוך שם.

¹⁶⁶ ראב"ן, ריטב"א, סמ"ק, רמב"ן, תוס', רא"ש רשב"א ועוד. עיין אנצ' תלמודית שם עמ' רי"ט.

¹⁶⁷ שם עמ' רכ"א הערה 43 בשם 'מיני תרגימא'.

¹⁶⁸ שם הערה 49, מפי מהר"ם שיק.

¹⁶⁹ מסכת מגילה פרק ד'

¹⁷⁰ מגילה כ"ט ע"ב, ד"ה 'יומפסיקין לשבת הבאה'.

לקרותה ביום פורים לפי שהוא מעניינו של יום, כי המן הרשע היה מזרעו...¹⁷¹ ובאמת בגמרא מובאת דעת שמואל: "פורים שחל להיות בערב שבת... שמואל אמר מאחרין... אמר לך כיון דאיכא מוקפין דעבדי בחמיסר, עשיה וזכירה בהדי הדדי קא אתין...¹⁷² ותירץ החנוך: "אבל להודיע שקודם נס זה נצטוינו בזכירה זו, קבעו הפרשה קודם לפורים, אבל סמכוהו לפורים...¹⁷³ ז"א שאם היינו מצמידים את קריאת פרשת זכור ליום של פורים היו אנשים טועים וחושבים ש"הספור" של עמלק התחיל בימי מרדכי והמן, קמ"ל שמצות זכירת מעשה עמלק, לא נובעת מפורים, אלא קדמה לו בהרבה.

ועדיין יש לשאול אם כך 'היה להם לתקן שיקראו הפרשה סמוך לפורים אף בחול? כגון בשני או בחמישי כל שהוא סמוך יותר מן השבת שלפניו...¹⁷⁴? ועל כך תירץ במגן אברהם: "דאטו מי כתיב בתורה שיקראו דוקא בשבת זו. אלא שחכמים תקנו בשבת זו הואיל ושכיחי רבים בבית הכנסת וסמוך לפורים כדי לסמוך מעשה עמלק למעשה המן"¹⁷⁵.

השתא שלמדנו מדברי המגן אברהם את הסברה שבשבת שכיחי רבים בבית הכנסת שוב יש לתרץ, שלכן לא קוראים פרשת זכור בפורים עצמו, כי לא שכיחי כ"כ הרבה אנשים כמו בשבת, וממילא לצאת ידי חובת הסמיכות של זכירת עמלק למעשה המן עם האפשרות הטכנית מציאותית שרק בשבת יש כנוס גדול של יהודים בבתי כנסת תקנו לקיים מצות זכירת מעשה עמלק, בשבת זכור היא השבת שלפני פורים. בדברים שלהלן ננסה לתת טעם אחר, פנימי יותר, לקשר שבין מצות זכירת מעשה עמלק לבין שבת, קשר שעליו עומד כבר מדרש תנחומא: "זכור את אשר עשה לך עמלק- כאן כתיב זכור ובשבת כתיב זכור שניהם שוין"¹⁷⁶.

נפתח בדברים אשר היו בפי מרן ראש הישיבה זצ"ל תדיר בענין הזכרון, ואח"כ ניישם דברים אלו בענייני זכרון השבת וזכרון מעשה עמלק, וכך נבין מדוע "שניהם שוין".

ב. כח הזכירה

יסוד הדברים באחד מסודות הזהר: "ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו"¹⁷⁷. כיון דאמר ולא זכר שר המשקים מאי וישכחהו? אלא וישכחהו- אתר דאית ביה שכחא. ויהי מקץ שנתיים ימים,¹⁷⁸ מאי שנתיים ימים? דתב דרגא לדרגא דאית ביה זכירה"¹⁷⁹. הזהר למד מהכפילות, המיותרת לכאורה, "ולא

¹⁷¹ חינוך מצוה תר"ג.

¹⁷² מגילה ל'.

¹⁷³ חינוך שם.

¹⁷⁴ הגהות יד אפרים על המ"א דלקמן.

¹⁷⁵ מגן אברהם, שו"ע או"ח סימן תרפ"ה.

¹⁷⁶ תנחומא כי-תצא אות ז'.

¹⁷⁷ בראשית מ', כ"ג-כ"ד.

¹⁷⁸ שם.

¹⁷⁹ זוהר תחילת פרשת מקץ.

זכר" וישכחהו שיוסף נפל ל"אתר דאית ביה שיכחא". ומהכפילות "שנתיים" "ימים" שגם היא לכאורה מיותרת למד הזוהר שיוסף חזר ל"אתר דאית ביה זכירה".

את הדרך המובילה לאתרים אלו ולהסברם, מצא מרן רה"י זצ"ל בדברי ר' יונה על כח הזכירה והשכחה, במשנה ידועה: "עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בג' דברים..."¹⁸⁰ "גם כי בהתבייש הנפש אחר שנתפרדה מן הגוף, הבושת היא גדולה מן הבושת בעודנה שמה, כי טבע הגוף משכח...כי טבע השכחה שבגוף מתערב עם טבע הנפש...אך בהיות הנפש לבדה אין שכחה לפניו, כי כולה ברה וזכה ואין שום טבע מהגשמיים בתוכה"¹⁸¹.

ולפי זה הגדיר רה"י זצ"ל: "שיסוד השכחה נובע מהיסודות הגשמיים. בחלקים הרוחניים אין שכחה מצויה, וממילא אתה למד שגם בגוף העכור, ככל שגוברת רוח האדם מחשך החומר, וככל שהנפש מזככת את טנוף הגופניות מתמעט והולך טבע השכחה"¹⁸². ועפ"י הסביר שם כמה וכמה ענייני זכירה ושכחה, כענין מלחמת היונים שרצו "להשכיחם תורתך"¹⁸³, וכענין זכרוננו של אפרים ילד שעשועים "כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד"¹⁸⁴. כענין דרגת בניי במעמד הר סיני שלא שלטה בתורתן שכחה "והיו למדין ואינן משכחין"¹⁸⁵, וגם ענין "אל יפטר אדם מחבירו...אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו"¹⁸⁶. בכל אלו המאמרים ברור שענין השכחה הוא ירידה לעולם גשמי, והזכירה היא העליה לרוחניות"¹⁸⁷.

באחת השיחות הראשונות ששמעתי ממרן רה"י זצ"ל בהכנסי לשיבה¹⁸⁸ האריך להסביר את העניין הנ"ל גם מתוך המבט הפשוט, ששכחה קיימת במרחק של זמן ומקום. דבר שקורה עכשיו מול עיני לא שייך לשכוח, וככל שעובר זמן וככל שהמרחק גדל כך תגדל היכולת ויגדל הסיכוי לשכוח. והנה ברור שהממדים של זמן ומקום הם ממגדירי החומר. כוח הזכירה הוא איפוא כוח ההתגברות על מסגרות הזמן והמקום וההשתחררות ממגבלות עולם החומר.

אתר דאית ביה שיכחא הוא האתר של פנית יוסף לבטוח באדם, "ברהבים ושטי כזב"¹⁸⁹ ואחרי שנתיים "כאשר שם ה' מבטחו"¹⁹⁰ עלה לאתר דאית ביה זכירה. ובאותה שיחה האריך ליישב את עניין "אמרו לפני זכרונות...כדי שיעלה זיכרונכם לפני לטובה"¹⁹¹, והלא "אין שכחה לפני כסא כבודך"¹⁹²? ומה שייך שנזכר עצמנו לפניו? אע"כ אמירת הזכרונות אין פרושה מלמול פסוקי זכרון גרידא. אמירת זכרונות פירושה העלאת האדם למצב רוחני יותר, פרושה ניתוק מחיי השעה, חיי החומר ושאיפה לקראת עולם רוחני נצחי. מתוך חזרה בתשובה זו לאתר של זכרון יעלה ממילא זכרון השבים לטובה, לפני הקב"ה.

¹⁸⁰ אבות פ"ג מ"א.

¹⁸¹ פירוש רבינו יונה למס' אבות שם.

¹⁸² אסופת מערכות, חנוכה, עמ' צ"ט.

¹⁸³ מתוך תפילת "על הניסים". והביא שם דברי שפ"א "להשכיחם תורתך- תורה דאית ביה שכחה".

¹⁸⁴ ירמיהו ל"א י"ט, ורש"י הביא דברי ויק"ר: "די דיבורי שנתתי בו שלימדתי תורה, לרחם עליו".

¹⁸⁵ שיר השירים רבה א' י"ג.

¹⁸⁶ ברכות ל"א.

¹⁸⁷ אסופת מערכות, חנוכה עמ' ק', ק"א, ק"ב.

¹⁸⁸ "זכרונות", משיחות "אלולי תשכ"ד.

¹⁸⁹ תהילים מ', ה'. ומד"ר בראשית פ"ט ב', ומובא ברש"י סוף פרשת וישב.

¹⁹⁰ שם

¹⁹¹ ר"ה ט"ז.

¹⁹² ברכות ל"ב ע"ב. והזמנות אחרת הרחיב רה"י זצ"ל על הזכירה והשכחה בגמרא זו גופא.

תנא דמסייע לרעיון הנ"ל ממישור ומכוון אחר לגמרי מצאתי במאמרו של הרב אריה קפלן זצ"ל "על הנשמה ועל האלמות" ¹⁹³ העוסק בענייני השארות הנפש. נצטט מספר שורות מהמאמר אותם תומך הרב קפלן שם בציטוטים ממקורות קבליים ¹⁹⁴: 'האתה אינו הגוף ולא המח האתה הוא האינפורמציה שהמח מכיל. אלו הם זכרונותיך, תכונות האופי שלך מעוכי מחשבתך ושאר חלקי אישיותך. בנקודה זו נשאל: מה קורה איפוא כשהאדם מת? אנו יודעים כי הגוף מפסיק את פעולתו. מן המח נטלו החיים והאדם החומרי נעלם. אך מה מתרחש עם האתה שלך?... כאן אנו נוגעים בתחום חדש- האלוהים. האלוהים, אנו יודעים, הוא יודע כל. אין שכחה לפני כסא כבודו. כל מחשבה חולפת במוחנו וכל זכרון הטמון בו גלויים לפניו. האלוהים אינו שוכח. על כן למרות מות האדם ממשיך המידע שהיה את מהות האדם בחייו את קיומו בזכרונו של אלוהים...' ¹⁹⁵

ובהמשך שם תאר את רגע המות כרגע שבו מפסיק המח לתפקד, והתפקוד הראשי שלו הוא להגן על הכרתנו, ולבלום את כמות המידע האדיר שמאיים להציף אותנו. ברגע המות עולים איפוא בבת אחת כל הזכרונות הללו וגואים בנו כי השסתום שמנע מהם זאת עד כה- מת, והפסיק את פעולתו ¹⁹⁶. ועל פי זה ממשיך להסביר שם את ענין גן עדן וגיהנום, כהנאה וכיסורים הבאים על האדם מתוך הזכרונות של הדברים הטובים והרעים שעשה בימי חלדו בעוה"ז ¹⁹⁷.

נסכם ונאמר כי ענין השכחה הוא נטייה לחומריות וגשמיות לעולם הזה החולף והמוגבל ואלו כח הזכירה הוא כח הנטייה לרוחניות, נצחיות, למה שמעל עולם החומר.

ניישם הגדרות אלו ונרחיב אותם ביחס לשבת קודש, וביחס לעמלק, ונבא אח"כ לעניינינו- שבת זכור! **ג. "זכור את יום השבת"**

הבטוי החזק ביותר להגדרת הזכרון כענין רוחני, נמצא ללא ספק ביום השבת. לרוב פשוטות ופרסום הדברים, כמעט מיותר לצטט את ענייני הזכרון והרוחניות שביום השבת, ולכן נסתפק במועט שבמועט המחזיק את המרובה שבמרובה.

כבר בסיום מעשה בראשית מלמדת התורה על קדושת השבת: "ויברך אלוהים את יום השביעי ויקדש אותו..." ¹⁹⁸ ובעשרת הדברות נצטוונו "זכור את יום השבת לקדשו" ¹⁹⁹.

קדושת השבת היא עצמה זכרון לשני אירועים רוחניים שאירעו בעולם הגשמי ואשר מעידים על מציאות ה'. "זכרון למעשה בראשית... זכר ליציאת מצרים" ²⁰⁰, זכרון למעשה בראשית, שכך נאמר בעשרת הדברות בשמות: "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ..." ²⁰¹ ובספר דברים נאמר: "וזכרת כי עבד היית במצרים... על כן צווך ה' אלוהיך לעשות את יום השבת" ²⁰². השבת הוא יום שנועד להשריש בנו

¹⁹³ נדפס בחוברת ניצוצות מס' 3 עמ' 4-7.

¹⁹⁴ שערי אורה, פרדס רימונים, עץ חיים ושער הקליפות, ע"י במראי מקומות 1,2,3.

¹⁹⁵ בשם האקסליי ובראוד, גדולי חוקרי המח, עיי"ש הערה 5, ממש כדברי ר' יונה.

¹⁹⁶ ועפ"ז מובן מאד כל ענין גיהנום, שהוא אש החרפה והבושה של האדם מחלאין כמו שמוכיח שם מפסוקים רבים ומאמרי חז"ל.

¹⁹⁷ בראשית ב' ג'.

¹⁹⁸ שמות כ' ח'.

¹⁹⁹ מתוך הקידוש לליל שבת.

²⁰⁰ שמות כ' י"א.

²⁰¹ דברים ה' ט"ו.

את האמונה בכח רוחני שברא את העולם ואשר שולט ומשגיח עליו, ועל כן שבת הוא יום זכרון²⁰². גם הנביאים דברו הרבה בקדושת השבת והזהירו את העם מפני הזלזול בה²⁰³. בתורה שבעל פה סובבים הרבה מענייני שבת על צד ההלכה שאינו מענייננו. על קדושת, ודרגת השבת, ובחינת רוחניותה מדברים חז"ל בכמה מקומות ונביא רק דוגמאות: "שלשה מעין עולם הבא: שבת..."²⁰⁴ וכעין זה "נובלת העולם הבא- שבת"²⁰⁵. "כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים"²⁰⁶. "ברכו באור פניו של אדם". "לא דומה אור פניו של אדם כל ימות השבת כמו שהוא דומה בשבת"²⁰⁷. כי אני ה' מקדשכם- לעוה"ב". נמצינו למדים שהוא מעין קדושת עוה"ב. וכן הוא אומר "מזמור שיר ליום השבת לעולם שכולו שבת"²⁰⁸, שבת הוא יומו של הקב"ה. "ימים יוצרו ולו אחד בהם- זה יום השבת"²⁰⁹ ומזה נובע גם השפע הרוחני של כל יהודי, "בשבתא יהבין ליה לברנש נשמתא אחרא, נשמתה עילאה, נשמתה דכל שלימו בה, כדוגמא דעלמא דאתי, שבת שמה דקב"ה"²¹⁰. אין כמובן אחד מנושאי התורה, מראשוני הראשונים עד אחרוני האחרונים, שלא דבר וכתב בענין השבת וכנ"ל.

מכל האוצר הזה נצטט להלן רק דברים אחד מגדולי מאורי החסידות אדמו"ר בעל "שפת אמת" מגור²¹¹ בענין הקשר המיוחד שבין שבת והענין הרוחני שבזכירה. ההגדרות פושטות ולובשות אדרת אבל פנים התורה נשאר יציב. וכך כתב: "ועיקר פרוש זכירה הוא פנימיות החיות, מקום שאין שם שכחה. כיון שהוא עיקר החיות נקרא זכרון. כמש"כ אזכרתה לה", הוא עיקר ומחות הדבר... וכתוב "והיה בהניח" נכלל גם שבת בזה, שהוא יום המנוחה, והוא הדבקות בשרשו, שהוא ענין מנוחת השבת וכמו שכתוב "אל יצא איש ממקומו" והוא בחינת זכור כנ"ל"²¹². ולהלן כתב: "ושבת הוא מעין עוה"ב ויש בו קצת התגלות כבודו יתברך אך הוא בהסתר בינו ובין בני ישראל"²¹³. ועוד בהמשך: "לכן כתיב בשבת זכור, כי הוא קיום ויסוד כל מעשה בראשית, כמש"כ מיניה מתברכין כל שיתא יומין. וכן הוא יוסף הצדיק שומר הברית הוא היסוד עולם, ולו הזכירה, כמש"כ באבני השהם, שהיו כל השבטים כתובים על כתפות האפוד לזכרון... והעיקר הוא כח יוסף שמאחד כל השבטים... וכן כתיב בברכת יוסף משם רועה אבן ישראל, שנקרא אבן שהוא היסוד ולכן יש בו זכירה..."²¹⁴ וכעין זה האריך בדבריו בשנים אחרות²¹⁵. ובסגנון שונה, אך באותה דרך גם מאורי חסידות אחרים²¹⁶.

²⁰² עיי מורה נבוכים ח"ב פל"א, וספר החינוך מצוה ל"ב.

²⁰³ עיי ישעיהו נ"ו, ירמיהו י"ז, יחזקאל כ' ועוד.

²⁰⁴ ברכות נ"ז.

²⁰⁵ בר"ר י"ז ז'.

²⁰⁶ שבת קי"ח.

²⁰⁷ בראשית רבה י"א ב'.

²⁰⁸ תנחומא כי תשא ל"א.

²⁰⁹ תהילים קל"ט ט"ז וילק"ש רמז תתפ"ח.

²¹⁰ זוהר בראשית ומצוטט מאוצר האגדה ערך שבת.

²¹¹ ואשר שמו ותורתו נישאו תדיר בפי מרן רה"י זצ"ל.

²¹² שפי"א שבת זכור שנת תרל"ב(ח"ב ספר שמות עמ' 165)

²¹³ שם שנת תרל"ז עמ' 167.

²¹⁴ שם שנת תרמ"ד עמ' 170 ועיי בהקשר לאבני המקום שלקח יעקב, ולאבן שישב עליה משה במלחמת עמלק.

לענייננו התבאר שיום השבת הוא היום הרוחני, יום הנשמה היתירה, יום העולם הבא, יומו של הקב"ה ועל כן לו יאתה הזכירה, "זכור את יום השבת לקדשו".

ד. "תמחה את זכר עמלק"

עניינו של עמלק, הפוך הוא ומנוגד לכל מה שנאמר לעיל על השבת. שכן אם השבת "אות היא לעולם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ"²¹⁷ ובזאת סגולתה לרוחניות וכנ"ל, הנה כל קיומו של עמלק הוא בשלילת קדושה זו, ובכפירת הרוחניות של השגחה אלוהית. עמלק בא בטענה הלקוחה מאתר דאית ביה שכחה "אשר קרד בדרך..."²¹⁸ "לשון מקרה, ד"א לשון קרי וטומאה... ד"א לשון קור וחום- צנך..."²¹⁹. שלשת הפרושים האלה שמביא רש"י למילה "קרד" כולם מכוונים לאותו גדר של שלילת נוכחות ה', שלילת הקדושה בעולם הזה שעמלק מייצג. ונסביר בקצרה: א. "לשון מקרה": תפקידו של עם ישראל- להפיץ שם ה' בעולם "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו"²²⁰, "אתם עדי נאום ה'... כי אני הוא לפני לא נוצר א-ל ואחרי לא יהיה"²²¹. עצם קיומו של עם ישראל, והמסר שלו לאומות הוא שקיים כח רוחני עליון בבריאה. עמלק שולל ענין זה וטוען שכל המציאות היא מקרית, אין קשר של סיבה ומסובב לא בעצם הבריאה (תיאוריית "המפץ הגדול") ולא בהשגחה אלוהית של שחר ועונש, הכל במקרה. התורה מתייחסת בחומרה להשקפה זו ואומרת "ואם תלכו עימי קרי... והלכתם עימי בקרי, והלכתי עמכם בחמת קרי"²²². אנחנו מבינים שלמרות ש"אכן אתה א-ל מסתתר"²²³ ושאינ התגלות ברורה

²¹⁵ למשל שנת תרמ"ו עמ' 171, שנת תרמ"ז עמ' 172.

²¹⁶ ביניהם: ר' צדוק הכהן מלובלין, פרי צדיק פרשת זכור סעי' ג', ה', ז'. ובספר שם משמואל לאדמו"ר מסוכטשוב פרשת תצוה וזכור שנת תרע"א, תרע"ד, תרע"ה ותרע"ח.

²¹⁷ שמות ל"א י"ז.

²¹⁸ דברים כ"ה י"ח.

²¹⁹ רש"י שם.

²²⁰ ישעיהו מ"ג כ"א.

²²¹ ישעיהו מ"ג י'.

²²² ויקרא כ"ו- כ"א, כ"ז, כ"ח.

בעוה"ז, בכ"ז אין מקריות אלא כל "מקרה" הוא "רק מה" ואולי טוב יותר לקרוא מילה זו מהסוף להתחלה ואז מגלים ש"ה' רקס" את כל מהלך הדברים בחינת "מגיד מראשית אחרית"²²⁴.

ב."לשון קרי וטומאה": פשוט שההשקפה הנ"ל, מוציאה כל ענין רוחני נאצל מהעולם הזה וממילא מביאה לענייני טומאה וקרי. מלחמתו זאת של עמלק בענייני טומאה באה בשני פנים. בעצם המלחמה שבאה על ענייני בטול תורה והחלשת הרוחניות של עם ישראל כמו שדרשו חז"ל "וילחם עם ישראל ברפידים"²²⁵ - מאי לשון רפידים שרפו עצמן מדברי תורה"²²⁶. אבל גם בקום ועשה "ויזנב בד"מ²²⁷ מפרש רש"י: "מכת זנב, חותך מילות וזורק כלפי מעלה". וכן הוא במדרש: "שהיה נוטל זכרותן של ישראל וזורק כלפי מעלה ומחרף ומגדף"²²⁸ כאומר עזב ה' את הארץ, ולא הגנה מצות מילה על עמו"²²⁹ (ח"ו). וגם על תחילת הפסוק פירש רש"י "אשר קרך בדרך- שהיה מטמאן במשכב זכור"²³⁰. ואם "זכירה", היא העלאה לענייני רוחניים, פשוט אם כן שעמלק עומד בקצה השני של המתרס בעולם של טומאה וקרי- עולם של "שכחה".

ג."לשון קור- צננד והפשיך מרתיחתך": גם כאן יש לדבר על שני מישורים:

רש"י מסביר ענין זה במשל האמבטיה: 'משל לאמבטיה רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה בא בן בליעל אחד וקפץ וירד לתוכה אע"פ שנכוה, הקרה אותו בפני אחרים"²³¹.

והפשוט הוא שעשרת המכות ויציאת מצרים ונס קריעת ים סוף וכל הכרוך בהם, יצרו מצב שמציאות ה' היתה מוחשת כמעט בעליל 'שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד. נמוגו כל יושבי כנען"²³², ואף אחד לא חשב על הו"א להלחם עם בני"י. בא עמלק והוכיח שהדבר אפשרי. הוא אמנם נכוה- אבל האמבטיה הצטננה. ולכאורה יש לשאול עליו, וכי אין עמלק רגיש לחום? הרי האמבטיה רותחת? במה שונה עמלק מעמים האחרים (קרי: כל האנושות) שכן פחדו? התשובה היא שעמלק נברא ונוצר בשביל הדברים האלה. כנגד עם ישראל שעליו נאמר: "קדש ישראל לה' ראשית תבאתה"²³³, נאמר גם על עמלק "ראשית גויים עמלק"²³⁴. זוהי תכליתו של עמלק, ולכן גם כאשר האמבטיה רותחת הוא חייב למלא את יעדו ולנסות לצנן אותה ע"י הבאת כפירה וטומאה לעולם.

אך את ה-"קרך-צננד" יש ללמוד גם בפן אחר:

עד כאן דובר על רתיחת האמבטיה כלפי חוץ, כלפי הגויים שהושפעו מניסי התגלות ה' ועמלק צננס באמירת מקרה הוא.

²²³ ישעיהו מ"ו י'.

²²⁴ שם.

²²⁵ שמות י"ז ח'.

²²⁶ סנהדרין ק"ו ע"א.

²²⁷ דברים כ"ה י"ח ורש"י שם.

²²⁸ במדבר רבה י"ג ה'.

²²⁹ ע"י בשפתי חכמים על רש"י בדברים.

²³⁰ דברים כ"ה י"ח ברש"י.

²³¹ שם.

²³² שמות ט"ו, י"ד-ט"ו. והשווה דברי רחב למרגלים יהושע ב', ט'-י"א.

²³³ ירמיהו ב' ג'.

²³⁴ במדבר כ"ד כ'.

יתכן ללמוד את ה"קרך-צננד" גם כלפי פנים, כלפי ישראל, וכלפי הדרישה להתלהבות, לרענון, לחדירה לפנימיות בעבודת ה', דרישה שמארי דחסידות קורין לה: זכירה! "ועיקר פרוש זכירה הוא פנימיות החיות מקום שאין שם שכחה... וזהו מחית עמלק שלא לעשות שום דבר דרך עראי רק להיות דבוק בשורש החיות כנ"ל..."²³⁵, "זהיה בית יעקב לאש בית יוסף להבה ובית עשיו לקש... ואלה הפרשיות שקלים מטבע של אש והוא בית יעקב אש התלהבות ונדיבות לבות בני" לה' אחד... לכן יש בו זכירה לעולמי עד"²³⁶. "כי מדתו של יעקב היא התורה שנקראת אש... וזה ענין פרשת שקלים שהיא ההתלהבות בלב איש ישראל להשייית בכלות הנפש וכמשי"כ מטבע של אש הראה לו. אבל לגבור כח עמלק צריכין לבחינת זכור והוא להמשיך קדושה במעשה וזה להבה..."²³⁷ ובלשון ה"שם משמואל": "ששורש החטא שהיה אז ביד ישראל התקררות בעבודה והיאוש הנורא... ובה משכו עליהם את קלפת עמלק שצננד..."²³⁸ גם ר' צדוק הכהן מלובלין מדבר על היאוש תוצאת הקרירות והרחוק מהשורשיות והמקוריות²³⁹. קרירות זו בעבודת ה' שהיא דגלו של עמלק, מסבירה מדוע המליצו עליו חז"ל את הפסוק "לץ תכה"²⁴⁰ - "זה עמלק"²⁴¹. תכונת הליצנות היא התכונה ההופכית לקבלת תוכחה. "מדת הליצנות עניינה הוא למצוא את הפרצה בכל בנין של חשיבות על מנת לסתור את כל הבנין"²⁴². וכך אמר החכם מכל אדם "לא יאהב לץ הוכח לו"²⁴³ ולכן גם הציע: "אל תוכח לץ פן ישנאך"²⁴⁴ כי "לץ לא שמע גערה"²⁴⁵. התוכחה מזכירה לאדם את חובותיו ואת שורשו. הליצנות היא כח השכחה. פועל יוצא של הקרירות - "אשר קרך צננד", היא חוסר הרגש של הכרת הטוב. כפיות טובה מעידה על חוסר רגישות ועל טשטוש ההרגשים. ומעתה נבין את דברי חז"ל: "יבוא עמלק כפוי טובה ויפרע מעם כפוי טובה"²⁴⁶.

ובשיחה מיוחדת²⁴⁷ בענייני עמלק ופורים, הולך סובב מרן רה"י זצ"ל בעניינים אלו של הכרת הטוב שהיא הבסיס לקבלת עול מלכות שמים, והיא המגשרת את יציאת מצרים למתן תורה. עמלק מצנן את הרגש הזה בקרירותו. ותשובתנו היא בהתלהבות, בהחיות הרגשות. וכמו שמסביר שם את הקשר בין ענין עמלק ופרשת בכורים. ועל אותו הדרך פירש את הקשר בין פורים ופסח ואת המאמר הידוע "כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה כך משנכנס אדר מרבין בשמחה" עיי"ש באורך כל המאמר ביסוד הנ"ל²⁴⁸.

חוסר הכרת הטוב הוא ללא ספק סוג של שכחה. החייאת ההרגשים מחזירה אותנו למצב של "הזכירה"! ונזכור ש"מזמור שיר ליום השבת-טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון"²⁴⁹. השבת היא אתר הזכרון.

²³⁵ שפ"א שבת זכור שנת תרל"ב (עמ' 165).

²³⁶ שם שנת תרל"ח עמ' 168.

²³⁷ שם שנת תרל"ה עמ' 166.

²³⁸ שם משמואל פורים שנת תרע"ד (עמ' ק"פ).

²³⁹ פרי צדיק לשמות, פרשת זכור (א') עמ' פ"ז.

²⁴⁰ משלי י"ט כ"ה.

²⁴¹ עיי' מלבי"ם שם.

²⁴² פחד יצחק לפורים עמ' כ"ט ועיי"ש בכל המאמר הראשון.

²⁴³ משלי ט"ו י"ב.

²⁴⁴ שם ט' ח'.

²⁴⁵ שם י"ג א'.

²⁴⁶ תנחומא בשלח כ"ה.

²⁴⁷ כלי הזין במלחמת עמלק - תחיית ההרגשים מול ארס ה"אשר קרך".

²⁴⁸ אסופת מערכות ח"ד (פורים) עמ' כ"ט-מ"ב.

²⁴⁹ תהילים צ"ב א', ב',

ה. "שבת זכור"

ומעתה נחזור לשאלה שפתחנו בה, מדוע תקנו חז"ל את קיום מצות זכירת מעשה עמלק דוקא בשבת? בנוסף לתשובה ה"טכנית" שהובאה לעיל בשם ה"מגן אברהם"²⁵⁰, התבאר לנו בזה שיש קשר מהותי פנימי בין שבת ובין עמלק, כמו שהבאנו לעיל בשם מדרש תנחומא "שניהם שוין"²⁵¹.

כמובן, שהשוויון אינו פשוט וכך מצאנו במדרש: 'אמרו לו ישראל למשה כתוב אחד אומר זכור את אשר עשה לך עמלק וכתוב אחד אומר זכור את יום השבת לקדשו היאך יתקיימו שניהם?'²⁵² והתשובה לשאלת התנא היא, ששני הכוחות כנראה שווים בעצמתם, אך הפוכים בכוונם, ודוקא היותם מנוגדים זה לזה תכלית הנגוד, יוצרת נקודת מפגש וחכוך ביניהם.

מפגש ראשון כזה היה בשבת הראשונה של בניי במדבר: 'אמר רב יהודה אמר רב אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהן אומה ולשון שנאמר ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט וכתוב בתריה ויבא עמלק...' ²⁵³ והסביר המהרש"א²⁵⁴ שחלול השבת הוא ענין רפיון הידיים הידוע "וילחם עם ישראל ברפידים- שרפו ידיהם מן התורה"²⁵⁵ שהרי שקולה שבת כנגד כל התורה.

ועל פי זה כתב השפת אמת: 'ולבאר העניין אשר קבעו חז"ל זכירה זו בשבת ויתכן שהוא תיקון על אשר גרם ביאת עמלק היה ע"י חלול השבת כמש"כ חז"ל אלו שמרו בניי שבת ראשונה...א"כ ע"י השבת יכולין לתקן ולזכות למחות שמו של עמלק'²⁵⁶, ועל כן רומזת התורה עצמה שהיום המסוגל לקיים את מצות מחיית עמלק הוא דוקא יום השבת. שהרי אמרה במצות מחיית עמלק "והיה בהניח ה' לך..."²⁵⁷ ובזה התכונה בודאי לשבת: "והיה בהניח שהוא שבת יום המנוחה"²⁵⁸.

גם המדרש עצמו מבין שהשוויון של שבת ועמלק אינו באותה משמעות שכן אחרי שציין "שניהם שוין" מביא את הפסוק בקהלת "אמרתי אני בליבי...כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם"²⁵⁹. ועל זה דורש המדרש: "אע"פ שכתוב בשבת זכור ובעמלק זכור אינן שוין...בך השבת כתיב בה זכור את יום השבת לקדשו ולכבדו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה. ובעמלק כתיב זכור את אשר עשה לך עמלק על מה אתה זוכרו? על שולחן ריקה שנאמר תמחה את זכר עמלק מתחת השמים"²⁶⁰.

²⁵⁰ לעיל הערה 29.

²⁵¹ לעיל הערה 30.

²⁵² פרקי דר"א מ"ד.

²⁵³ שבת קי"ח ע"ב.

²⁵⁴ מהרש"א שם, וע"י שם בשאלתנו שבעצם ענין המן ועמלק אינם סמוכים בתורה ויש הפסק של מסה ומריבה.

²⁵⁵ סנהדרין ק"ו ע"א.

²⁵⁶ שפ"א פרשת זכור שנת תרמ"ה עמ' 171.

²⁵⁷ דברים כ"ה י"ט.

²⁵⁸ שפ"א פרשת זכור שנת תרל"ב עמ' 166. ועוד הרבה פעמים שם.

²⁵⁹ קהלת ב' ט"ו.

²⁶⁰ תנחומא כי-תצא ז'.

הוא אומר שבת ועמלק שווין בעצם הזכירה אבל שונים ומנוגדים במהות הזכירה. שוני זה שנתפרש לעיל בפרקים הקודמים על פי העקרון בהסבר ענין הזכירה מוצא בטוי נרחב, שכבר הובא לעיל בתורתו של השפת אמת. בכל אחת מהשבתות עליהם כותב השפת אמת²⁶¹ הוא דן בשאלה, מדוע תקנו חז"ל את הזכירה דוקא בשבת? ועונה על פי העקרון הנ"ל. הדברים כאמור פושטים ולובשים צורות והגדרות שונות אבל הנקודה המרכזית זהה. הבטויים שמגדירים את תכונת השבת המנוגדת לאופי עמלק הם: "פנימיות החיות", "שורשיות", "זריזות", "חיות", "שמחה", "אחדות", "עולם הבא", "פרסום שמו של הקב"ה", "קבלת עול מלכות שמים", "קדושה", "שלום", "הרמת ידיים" (מעל עולם המעשה) "למעלה מהטבע", "עדות על ה'", והפכם כמובן בעמלק.

אנו הגדרנו בפרק השני את כל הבטויים הללו כמושגים "רוחניים", בעוד עמלק מגשים את המציאות ומוציא ממנה כל שמץ אלוקי. ניתן אולי לסכם את ההבדלים ע"י הוספת מימד נוסף שנרמז עליו לעיל והוא עם ישראל. השבת היא בת זוג לעם ישראל כמו שאמר לה הקב"ה בפרוש "כנסת ישראל היא בן זוגך"²⁶², ועמלק כמובן כח הראשית נגד עם ישראל.

כנגד "קודש ישראל לה" ראשית תבאתה"²⁶³, עומד עמלק "ראשית גויים עמלק"²⁶⁴. ועל כן מלחמתו של עמלק היא גם בשבת וממילא גם מחייתו דוקא בשבת!

"מלחמה לה' בעמלק מדור דור"²⁶⁵ וכשתושלם מלחמת עמלק אז יהיה הכסא שלם, שמו שלם וממלכתו שלימה. "לך ה' הממלכה- זו מלחמת עמלק"²⁶⁶. ואת המלחמה הזו עושים בעולם הזה ישראל, שהם בנים לקב"ה. "בנים אתם לה' אלוהיכם"²⁶⁷, בעזרת השבת שהיא בבחינת המלכה. "שבת איהו מלכתא ואיהי כלה"²⁶⁸, מוחים ישראל את זכרו של עמלק. וע"י זכירת השבת מקיימים הם "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד"²⁶⁹. "והיתה לה' המלוכה"²⁷⁰.

²⁶¹ בין השנים תרל"א-תרס"ד.

²⁶² בראשית רבה י"א ט'.

²⁶³ ירמיהו ב' ג'.

²⁶⁴ במדבר כ"ד כ'.

²⁶⁵ שמות י"ז ט"ז.

²⁶⁶ ברכות נ"ח.

²⁶⁷ דברים י"ד א'.

²⁶⁸ זוהר ג' רע"ב וכן בפזמון לכה דודי "בואי כלה שבת מלכתא".

²⁶⁹ זכריה י"ד ט'.